

ÖRGÜT SOSYOLOJİSİ

By Ayşe Öncü, Ankara : Sevinç Matbaası, 1976, 124 sayfa.

Amacını, sosyal bilimlerin gelişmesini ve öğretimini, bu dalların en ileri olduğu ülkelerdeki düzeye çıkarmak için çaba göstermek olarak tanımlayan "Türk Sosyal Bilimler Derneği"nin bu amaca yönelik girişimlerinden biri de "Sosyal Bilimlere Giriş" diye adlandırıldıkları bir serinin yayınlanmasıdır. Sosyal Bilimlere Giriş serisinin editörleri Türkiye'de sosyal bilim dallarında temel kitaplara büyük bir gereksinme duyulduğunu ve bu serinin bu gereksinmeyi karşılamayı amaçladığını belirtmektedir. Dr. Ayşe Öncü'nün **Örgüt Sosyolojisi** bu serideki yapıtlardan birisidir.

Altı bölümden oluşan çalışmada, yazarın da değindiği gibi, örgüt sosyolojisi başlığı altında ele alınabilecek konuların tümüne yer verilmemiştir. Yazar önemli gördüğü ve okuyucunun ilgisini çekeceğini umduğu bazı konular üzerinde durduğunu ve bu konuları genel bir çerçeve içinde işlemeye-birleştirmeye çaba gösterdiğini yapıtının önsözünde belirtmiştir.

Giriş bölümünde, çağdaş toplumların büyük, güçlü ve karmaşık bir örgütler ağından oluştuğu, bireylerin beşikten mezara yaşamlarını farklı ve çeşitli örgütler içinde sürdürdükleri, fakat, örgütlerin böylesine önem ve ağırlık kazandığı bir ortamda, örgütler üstünde yapılmış çalışma ve araştırmaların "şaşırtıcı bir çeşitlilik" gösterdiği vurgulanmaktadır. Yazara göre bu çeşitliliğin bir nedeni "konunun genişliğinden ileri gelmektedir". Örgüt kavramı, hastahaneler, siyasal partiler, firmalar, üniversiteler, sendikalar, kamu bürokrasileri, gönüllü dernekler, cezaevleri gibi değişik nitelikte çeşitli kuruluşları içermektedir. Bunun yanında sosyal bilimciler - - psikologlar, sosyal psikologlar, sosyologlar, siyaset bilimcileri, yönetim bilimcileri, ekonomistler - - konuyu genellikle kendi dallarının görüş, yaklaşım, model ve kavramlarını kullanarak ele almış ve incelemişler, bu nedenle de tek ya da ortak bir kuramsal çerçeve geliştirememişlerdir.

İkinci bölümde, örgüt incelemelerinin gelişimi sunulmaktadır. 19. yüzyıldaki örgüt incelemelerine Marx, Weber, ve Michels'in geliştirdikleri ana kavramlar çerçevesinde değinen yazar, bu devrin düşünürlerinin örgütler konusunu toplumların tarihi evrimi ve değişme süreci içinde ele aldıklarını, yaklaşımlarının bütüncü olduğunu ve

bürokratik örgütlerin siyasal sistemle olan etkileşimi üzerinde durduklarını göstermeye çalışmaktadır. Örgütlere sosyal değişme süreci içinde ilgi duyulduğu vurgulanmaktadır. Daha sonra, 20. yüzyılın başlarında örgüt incelemelerinin ağırlık merkezinin Avrupa'dan Birleşik Amerika'ya kayması ile, "bütüncü yaklaşım" ve "sosyal değişme açısı" yerine örgütleri çevrelerinden soyutlayarak salt iç dinamiklerine eğilen ve ilgisini özellikle endüstri kuruluşlarına çeviren bir yaklaşımın ortaya çıkışı özetlenmektedir. "Bilimsel Yönetim" ve "İnsan İlişkileri", bu yeni yaklaşımın ürünleri olarak incelenmekte ve değerlendirilmektedir. Örgüt incelemelerinin gelişimindeki üçüncü aşama ise, "Son 25 Yılda Bazı Gelişmeler" başlığı altında ele alınmaktadır. Yazarın değindiği gelişmeler şunlardır: (1) 1950'lerden sonra örgüt incelemelerinin kapsamı fabrika duvarlarını aşarak hastahane, sendika, üniversite gibi örgütleri de içerecek biçimde genişlemiştir; (2) Bilimsel Yönetimin temel taşı olan biçimsel değişkenler ile İnsan İlişkilerinin temel taşı olan grup değişkenlerinin birbirlerinden bağımsız olmadığı ve etkileşim içinde olduğu görüşü yaygınlaşmıştır; (3) Örgüt-içi dinamik kadar örgüt-çevre ilişkilerinin de üzerinde durulması gerektiği görüşü kabul edilmiştir; ve (4) Karşılaştırmalı yöntem örgüt incelemelerinde kullanılmaya başlanmıştır. Örgüt incelemelerinin gelişimini ele alan ikinci bölümde vurgulanmak istenen nokta, "konunun hem içerik hem yaklaşım bakımından endüstri toplumlarının sorun ve gereksinmelerine bağlı olarak geliştiği" ve bu nedenle değişik dönemlerde farklı sorunlar, çeşitli yaklaşım ve yöntemlerin ağırlık kazandığıdır.

Üçüncü bölümde, örgüt incelemelerine temel olabilecek "genel bir yaklaşım çerçevesi" çizilmeye çalışılmaktadır. Stanley Udy'nin modelinden esinlenerek geliştirilen çerçeve Toplumsal Çevre - - Örgüt - - Teknoloji ilişkilerini esas almaktadır. Daha sonraki bölümlerde bu üç değişken arasındaki bağlantı incelenmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin açıklanabilmesi için yazar önce örgüt kavramı ve türleri üzerinde durulmasını uygun görerek, üçüncü bölümde, örgütleri sınıflandırma denemelerinden üç tanesine - Parsons; Blau ve Scott; ve Hass, Hail ve Johnson denemelerine - değinmektedir. Yazara göre, "Bu denemeler saygı-değer çabalar olmakla birlikte, örgütler arasında yapılabilecek çeşitli ayrımları genel bir sınıflandırma içinde birleştirmenin zorluğunu ortaya koymaktadır" (s. 28).

Dördüncü bölümde, toplumsal çevre ve örgüt ilişkileri incelenmektedir. Çevresel koşullar, toplumun gereksinimleri ve örgütsel amaçlar arasındaki bağlantı, Halk Evleri örneği ile somutlaştırılmak

istenmiştir. Örgütlerin çevreleriyle etkileşimini çözümlmeyi kolaylaştırmak amacı ile, bazı örgüt düşünürlerinin önerdiği, "toplumsal çevre" ve "işlem çevre" ayırımı yapılmıştır. Örgütün işlem çevresini tüketici, kaynak sağlayan, rakip, ve düzenleyici ve denetleyici birey, grup, kitle ya da kuruluşlar oluşturmaktadır. Örneğin, örgütün işlem çevresindeki düzenleyici ve denetleyici kuruluşlar, örgütün uygulama alanını doğrudan doğruya etkileyen yönetmelik ve yasaları düzenleyen kamu bürokrasileri, işçi sendikaları, odalar, birlikler, holdingler olabilirler. Toplumsal çevre, bağımsız değişken olarak, örgütün işlem çevresini (ara değişken), işlem çevresi de, bağımlı değişken olarak nitelendirilen, örgütü etkilemektedir.

Beşinci bölümde, teknoloji ve örgüt ilişkileri incelenmektedir. Teknoloji belli bir malın ya da hizmetin üretilmesi için gerekli olan teknik bilgi, işlem ve araçların tümü olarak tanımlanmaktadır. Teknolojinin, toplumsal çevre gibi, örgütün yapısı ve işleyişini geniş ölçüde etkilediği belirtilmekte birlikte örgütleri şekillendiren tek etmen olmadığı da vurgulanmaktadır. Bu nedenle, teknoloji değişkeni "tayıncı" değil, "sınırlandırıcı" bir etmen olarak ele alınmaktadır. Bölümde önce sanayide teknoloji türleri birim imalat, seri imalat, ve aralıksız imalat olarak sınıflandırılmakta, ve teknoloji türleri ile (a) çalışanların özellikleri, ve (b) yönetsel sistem özellikleri arasındaki ilişkiler incelenmektedir. Daha sonra, mal değil hizmet üreten örgütlerde ne anlamda ve nasıl teknoloji türlerinden söz edilebileceği tartışılmaktadır. Bölümde ayrıca az gelişmiş ülkeler ve teknoloji türleri ve transferi konuları da kısaca işlenmektedir.

Altıncı ve son bölümde, örgütün kâğıt üstünde belirlenen biçimsel yapısından farklı olarak işleyebilmesi olgusu örgüt-içi gruplar çerçevesinde incelenmektedir. Grup kavramı tanımlanmakta ve kâğıt üstünde öngörülen otorite hiyerarşisini yeniden şekillendirebilen, güç merkezi oluşturabilen gruplar üzerinde durulmaktadır. Örgüt-içi gruplar "dikey gruplar" ve "yatay gruplar" olarak sınıflandırılmaktadır. Dikey grupların üyelerini örgüt hiyerarşisinde farklı düzeylerden, yatay grupların üyelerini ise aynı ya da yakın kademedeki gelenler oluşturmaktadır. Bölümde bu iki tür grubun hem sosyal yapı hem de işleyiş bakımından gösterdiği farklılıklara ve örgüt dinamiğine etkilerine değinilmektedir.

Örgüt Sosyolojisi başlıklı yapıtın ele aldığı konular, sorunlar, sunulan yaklaşım ve çözümler örgüt düşünürleri için bir yenilik taşımamaktadır. Kitap, esas itibarıyla konuyu, "toparlayıcı ve özetleyici" bir niteliktedir. Ne var ki, bu konuların işlendiği yapıtların

çoğunun yabancı dillerde olduğu ve Türkçe eserlerin hemen hepsinin çeviri olması nedeniyle içerdikleri çeşitli sorunlar gözönüne alınca, Ayşe Öncü'nün çalışmasının Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin "Sosyal Bilimlere Giriş" serisinin öngördüğü amaca çok kıymetli bir katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Türk Sosyal Bilimler Derneği ve Ayşe Öncü'nün çabaları övgüye hak kazanmaktadır.

A. Ümit Berkman

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
Orta Doğu Teknik Üniversitesi